

Там, де немає пітьми

Леонід Кононович

ОЗНАЙОМЧИЙ ФРАГМЕНТ

© Видавничий дім «Фабула». Усі права застережено.

Фрагмент надано для ознайомлення. Повна книжка — nashaknyga.com.ua

I

Вони звернули із соші на розбитий польовий прослідок, і метрів за сто фари передньої машини вихопили з темряви армійську полуторку на узбіччі, а трохи далі — шламбаум із білими та червоними смугами.

— От халепа... — сказав секретар райкому. І нахилився, вдивляючись крізь лобове скло. — Звідки це вояки тут узялися, хтів би я знати?..

«Емка» підкотила до самого шлагбаума і загальмувала. У жовтому світлі фар видно було, як несе рвучким осіннім вітром холодну пилюгу над шляхом.

— Здається, тут і живої душі нема... — озвався із заднього сидіння Овчаренко.

— Он хтось біжить... — зиркнувши у вікно, відказав секретар райкому.

— Де?

— Та он, від полуторки.

— Не бачу...

Із пітьми виринув боєць у плащ-наметі наопаш.

— Хто такі? — поспитався він, зазираючи до кабіни. — Куди їдемо?

— А що, товаришу червоноармієць, — нахилиючись уперед, поволі сказав Овчаренко, — в інженерних військах не вчать, що треба віддавати честь і представлятися старшому за званням?

Боєць обернувся і, вгледівши емблеми держбезпеки, виструнчився.

— Сержант Ксенофонов, третій саперний... — Він спробував було узяти під козирок, та рука його стрибала біля скроні. — Виконуємо бойове завдання.

— Вільно... вільно, сержанте! — кивнув йому Овчаренко. — А статут стройової служби не треба забувати... То яке у вас завдання?

— Перекрити проїзд у напрямку села Городище, — відрапортував сержант, усе ще тримаючи долоню біля козирка. — Вибачте, товаришу капітан, але... у мене наказ. Далі небезпечна зона. Їхати не можна.

— А що там?

— Підривні роботи.

— Надовго перекрили? — озвався секретар райкому.

— Десь на пів години.

Коло полуторки тріщало багаття, стріляючи угору золотими іскрами та відкидаючи тремтячі палахкі відблиски на кострубату стіну хабуззя, що темніла оддалеки.

— Кружним шляхом не об'їдемо? — глянув Овчаренко на водія. Той покрутив головою.

— Тільки через Троянівку... але там, кажуть, уже й мости порозбирали... Та вже постоїмо, чого там!

— А що будуть підривати? — обернувся до бійця Овчаренко.

— Собор.

— Ох матінко моя рідна! — узявся за голову секретар райкому. — То вилазьмо, хлопці... це діло довге. Перекуримо, помімаєш, поки суд та діло...

— Довго чекати треба, товаришу секретар? — поспитався Овчаренко.

— Довгенько... Там такі мури, що зубами не вгризеш. Кажуть, ще князі будували... Ще до війни треба було підірвати, помімаєш, та все руки не доходили. — Секретар райкому дістав цигарку і, розминаючи паперовий мундштук, зиркнув на заднє сидіння. — Вилазь, товаришу Белокооров...

— Де це ми? — поспитався той, відчиняючи дверцята.

— Неподалік од Городища. Ще кілометрів з десять їхати.

Холодна осіння пітьма охопила його, коли він, зістрибнувши на тверду грудкувату землю, випростався на всенький зріст, розправляючи залякле тіло й тупаючи ногами, що вже добряче померзли. Фари насилу осявали дорогу із двома глибокими коліями, що губилися десь у темряві; обабіч того прослідку до самого обрію тягнулися поля та й поля, лиш де-не-де пересновані чорними стьошками перелісків. Грюкнули дверцята; водій вимкнув двигуна, і довкруг запала в'язка тиша, тільки чутно було, як хмиз тріщить у багатті та десь далеко в полях тривожно і тоскно скрикує нічна пташина.

— Що ж, почекаємо... — зітхнув він, добуваючи з кишені портсигар. І зиркнув на бійця. — Куриш, сержанте?

— Угу.

— То бери, не соромся...

Боець спритно ухопив цигарку замурзаними в мазуті пальцями і підніс до очей.

— Ого... «Тройка»! Я й не чув про такі...

— Не чув він... — клацнувши трофейною запальничкою, буркнув Белокоров. — Сам товариш Сталін їх курить... утямив?

— Та невже?!

— А ти думав!..

Сержант зловив кінцем цигарки колихкий жовтий пломінець і затягнувся. Потім звів очі й, углявши обличчя Белокорова, осяєне полум'ям запальнички, так і заляк із цигаркою в руці.

— Що, — посміхнувся Белокоров, випускаючи дим краєм рота, — гарний я, еге?

— Та... — Сержант затнувся, не знаючи, що сказати.

— Ти коли призивався?

— У сорок шостому.

— А, значить, війни і не нюхав!.. Воно, може, й добре...

Боець потягнув цигарку із кулака і закашлявся.

— А де це ви... — Він знову закашлявся. — Я хтів сказати: де це вас так... на фронті, мабуть?

— Угу.

— У танку горіли?

— Багато хочеш знати, сержанте!.. — посміхнувся краєм рота Белокооров. Він знав, яке враження справляє та посмішка на його багрово-синьому обличчі без брів і без вій, що скидається на жахливу пластилінову личину, тож вряди-годи користався з того.

— Ходи погрієшся, товаришу Белокооров! — гукнув од багаття секретар райкому.

Грюкнули дверцята «вілліса», і двоє конвоїрів висадили на узбіччя скутого наручниками чоловіка. Коли всі вони, шурхаючи ногами в пожухлому бур'яні, підійшли до багаття, Белокооров побачив, що голова скутого перехнябилася набік, а ліве око геть заплигло садном.

— Ох і глушина тут!.. — сказав він уголос. — Та ще й плоске все, як стіл... поле й поле, аж нудно!

— Нічого, товаришу Белокооров, — бадьоро відказав секретар райкому. — Ось навесні відкриємо шлюзи, пустимо воду — і від краю до краю розіллється на цих просторах рукотворне море!

— Море комунізму, — докинув Овчаренко. — Кажуть, це проєкт самого товариша Сталіна?

— Авжеж, — упевнено кивнув секретар райкому. — А хто ж іще міг таке розробити!

— Грандіозний задум, що й казати...

— Да, — сказав секретар райкому, замислено дивлячись удалину, — план, понімаєш, справді грандіозний... як і все у нас, більшовиків: затопити села, містечка Звенигород, Рашків, Краснопіль, Городище, Виноград, річки Кам'янку, Журавлиху, Цецилію... Зараз проводимо операцію з вивозу місцевого населення.

— А куди ви їх? — поспитався Белокооров.

— На Донбас, у шахтарські райони...

— Не дешевше було б збудувати нові села?

Секретар райкому похитав головою.

— Та як сказати... Вирішено, що в стратегічній перспективі краще розпорошити місцевий люд. Відверто скажу тобі, товаришу Белокооров, цей край — справжнісіньке куркульське кубло.

— Петлюрівське кубло, — докинув Овчаренко.

— От-от! — кивнув секретар райкому. — Ненавиділи тут совєцьку владу... та й зараз ненавидять!

— А чого так? — спитався Белокооров.

— А хто їх знає! Попривикали жити на хуторах... Оце тільки під кінець війни почали трохи голову нагинати, як танки наші пішли через ці села... Побачили, що совєцька влада — сталева сила, як захоче, то всіх тут гусеницями зімне!

— Та щось не дуже вони полякалися, товаришу секретар... — буркнув Овчаренко і зиркнув на Белокоорова. — Он у сорок шостому розкрили в районі мережу ОУН... товариш Махмудов провадив те діло! П'ятдесят душ засуджено до різних строків ув'язнення, чотирьох розстріляли. І що ж? Наступного року в районі з'являється похідна бандерівська група із трьох бійців, пів року живе на хуторі неподалік од Рашкова, розкидає листівки, тероризує сільських і партійних працівників... І це не в Карпатах, а на Правобережній Україні, уявіть собі!

— Ніколи б не подумав! — буркнув Белокооров. — І що, викрили їх?

Овчаренко зітхнув.

— Та викрили, тільки живцем нікого не вдалося взяти... Ще й наших полягло п'ятеро.

— П'ять співробітників держбезпеки?! — перепитав Белокооров.
— Там що, перестрілка була?

— Там був, розумієш, справжнісінький бій, — устряв секретар райкому. — Я тоді працював у відділі пропаганди, то пам'ятаю.

— Провалили операцію... — понуро сказав Овчаренко. — У тих були два МГ та «дідтяр». І позиція вигідна — голови не підняти, скрізь усе прострілювалося... Загинув начальник райвідділу МДБ, два співробітники держбезпеки і двоє міліціонерів. Поранили душ із п'ятнадцять... Терміново викликали батальйон військ МВД зі Звенигорода.

— Батальйон — проти трьох бійців?! — не повірив Белокозов. Овчаренко розвів руками.

— Іншого виходу не було, товаришу Белокозов... Якби та група вислизнула з оточення, ми пішли би під трибунал. Але живими їх, звісно, не взяли.

— Перестрілялися?

— Угу.

Белокозов кивнув.

— Ці завжди так роблять... — замислено сказав він. — Ото підірвуться, гади, у криївці, та й гаплик... Але ж тут Правобережжя, от що дивно!

Чоловік у наручниках раптом засміявся.

— Ти хоч і партійний, начальнику, а розумець у тебе, видно, куций... — озвався він хрипким надірваним голосом. — Це ж гайдамацький край... тут як почали за Коліївщини воювати, так і досі не спиняються! Люд мов порох, тільки зачепи — зразу спалахує. У двадцятому році у цьому районі був восьмий повстанський округ, у Краснополі стояв кіш Вільного Козацтва, діяв повстанчком... А які отамани були — Гал-Галиновський, Обушенко, Мороз, Чикирда! Ти хоч би звіти губчека прочитав, перш ніж їхати сюди... — Він закашлявся. — Та що вам розповідати... пуголовки ж ви, недоумки червонопузі!

— Та замовкни ти, контрреволюція! — штурхнув його під дихало конвоїр.

— Е, е... — вимовив Белокозов, дивлячись, як чолові'яга захарчав, а тоді зігнувся, намагаючись ухопити повітря роззявленим ротом. — Ти ж не вбий його часом!..

Конвоїр плюнув на кулак і потер його долонею.

— Та цілісіньку ж дорогу варнякає, патолоч така... — поскаржився він. — Розказує все, розказує — прямо рот не затуляється! Я йому ще в машині дав по печінках, щоб заткнувся. Думаєте, замовкло? Ти, каже, звір! На мене себто.

— А ти йому що? — зацікавлено поспитався Белокозов.

— А я й кажу: який же я звір, коли на мені форма й наган у кобурі? Це не я, кажу, звір, а ти звір, бо в тебе ні форми, ні нагана нема!

Усі зареготали.

— Ми от сміємося, — сказав перегодом Овчаренко, — а з людьми інакше не можна. Люди — це великі свині. Я вже давно в органах, то знаю. У нас такий народ, що тільки дай слабину, — зразу на голову повилазять...

— Не можна, не можна... — розгинаючись, захрипів чоловік у наручниках. — На цьому вся більшовицька практика побудована.

— А що, не правда? — обернувся до нього секретар райкому. — От ми з тобою, осуждѣнный Хоменку, по-доброму, да? А ти з нами як? А ти, поміасш, зразу хвоста й задер... А дадуть тобі по печінках, то ти, поміасш, як шовковий. Що, не правда?

Хоменко закашлявся.

— Ага, — сказав він, спльовуючи додола, — значить, даси йому по печінках, а він ще й ображається! Ще і зло тримає на тебе, гад такий! Гупнеш йому під дихало від душі, а він і спасибі тобі не скаже! Дякую, дякую, начальнику...

Із п'їтми виринуло двоє солдатів у замазучених робах. Вони жбурнули у багаття оберемки сухого бур'яну, і полум'я вмиць завирувало, загоготіло, а потім ударило вгору рвійним ясно-червоним омахом.

— Чого це ви в мастилі всі як чорти? — обернувся Белокоров до сержанта.

Той махнув рукою.

— Та... полуторку весь час ремонтуємо! Така техніка, що хоч викинь...

— Од'їздила вже своє, мабуть?

— Де там... рік оце, як одержали! За пів року стартер вийшов з ладу, тепер із коробкою проблеми, із карданом... Совецьке — воно і є совецьке. Не «Студебекер», звичайно...

Овчаренко уважно глянув на сержанта.

— У твоїх словах, воєнний, я чую нотки песимізму... — поволи сказав він. — Тобі що, совецька техніка не подобається? Не подобається, еге? Нада буде з тобою побалакати!

— Облиш, товаришу Овчаренко! — нетерпляче відмахнувся від нього Белокоров. І до сержанта: — Довго нам іще стояти, не знаєш?

Той стенив плечима.

— Вибухівку вже, мабуть, заклали. Там дванадцять точок, то поки впоралися... Скоро, напевне, рватимуть.

— А після вибуху скільки чекати?

— Буває по-різному. Он рація — скомандують знімати пости, то шлагбаум у кузов і гайда... А поки що доведеться стояти.

На соші почувся гуркіт моторів, а потім стало видно, що на прослідок звертає колона ваговозів. Погойдуючись і підскакуючи на вибоях, передня машина підкотила до шлагбаума і зупинилася, заллявши жовтим світлом фар два порожні легковики на дорозі.

— Он вони, «Студебекери»... — кивнув у той бік Белокоров. — Звірі, а не машини!

Овчаренко покрутив головою. Високі ваговози з масивними тупими радіаторами і закругленими контурами кабін у темряві видавалися якимись допотопними чудовиськами.

— Я, знаєте, патріот!.. — буркнув він. — А...

Він так і не встиг докінчити тієї фрази: хмара цегельно-рудого полум'я виросла вдалині, осяваючи примарним кривавим світлом осінні поля, кострубаті темні переліски на обрії й білі печища якогось покинутого села в долині, а потім витягнулася велетенським стовпом і почала розпливатися у небі шапкою полум'яного гриба; земля під ногами підстрибнула, а далі немовби провалилася десь униз; і аж тоді у барабанні перетинки штовхнув запізнений грім далекого вибуху.

— Оце гахнуло... — насилу оговтався Овчаренко, коли те видово щезло і над полями знову залягла понура пітьма.

— Гаплик собору, це точно!.. — ошелешено стрясаючи головою, буркнув секретар райкому.

— Доскочили-таки свого... — прохрипів Хоменко. Над полями застугонів вітер, і секретар райкому покрутив носом.

— Аж сюди вибухівкою чути!.. — принохуючись, буркнув Белокоров.

— Собор Пресвятої Покрови, — хрипів і хрипів Хоменко. — Збудований за сивої давнини... Побутує легенда, що спорудив його князь, який сидів у Краснополі. Найбільша святиня місцевого люду. Стояв тисячу років, поки ви, покидьки, не прийшли...

Конвоїр знову замахнувся кулаком, та Белокоров перепинив його.

— Ох і ненавидиш ти совєцьку власть, осуджйонний Хоменко... — сказав він докірливо. — За що ж ти нас так не любиш, от скажи?

— А за що вас любити? За колгоспи любити, еге? За голодовку одну та другу?

— А за царизму ліпше жилося? — поспитався Белокоров.

Хоменко зміряв його зневажливим поглядом.

— За царя, начальнику, — сказав він, — тут жили як у Бога за пазухою! Край був людний, веселий. Стільки народу тут на ярмарки з'їжджалось, які пісні співали по селах...

— А ми, — устряв секретар райкому, й очі його зблиснули сталлю, — ось затопимо твій веселий край, Хоменку, — та й буде він працювати на комунізм! Турбіни вироблятимуть, розумієш, електроенергію для потреб народного господарства, водним шляхом ходитимуть білі пароплави із трудящими на борту, чайки тут всякі літатимуть, дельхіви кувиркатимуться, розумієш... А вас, виродків куркульських, вивеземо та розселимо у шахтарських районах, щоб і дух ваш петлюрівський вивітрився!..

Хоменко зареготався.

— Оце ти одтяв, начальнику! Нас — у шахтарські селища, а вас куди?

— Як це — куди? — не второпав секретар райкому. — Нас переведуть на інші відповідальні посади, розумієш. Ти, Хоменку, краще б за себе думав...

— Ага, — ще дужче зареготав той, — на інші посади! На відповідальні посади їх переведуть!.. — Він закашлявся, сплюнув, а потім обернувся до Овчаренка. — Пам'ятаєш, начальнику, старшого лейтенанта Артамонова, котрий до війни очолював НКВД?

— Кого-кого?

— Ти тоді служив у райвідділі, то не бреш! Пам'ятаєш, як у тридцять дев'ятому році запихали його в машину два архангели з револьверами, а він одбивався і кричав: «Товариші дорогі, що ви делаєте... я ж свій, свій, товариші»?

Овчаренко понуро мовчав.

— Стільки людей пересадив за ежовщини, стількох під розстріл підвів! Сам допитував, сам катував підслідних... У справі Польської організації військової тільки в нашому селі засудили шістнадцять

душ! А вийшла постанова ЦК — і виявилося, що все те було неправильно... А як правильно? — Хоменко знову зареготався. — А хтозна!

— Це яка постанова? — тихо поспитався секретар райкому в Овчаренка.

— Від сімнадцятого листопада... — буркнув той неохоче.

— А-а!.. — протягнув секретар райкому. І більше не сказав нічого.

— І от приїхали хлопці з наручниками — та й під слідство його! Порушував соціалістичну законність, мовляв... — Хоменко закашлявся. — І що ж? Його розстріляли, начальника обласного НКВД Фляйшмана розстріляли, начальника міжрайонної слідчо-оперативної групи Мартінова коцнули, обласного прокурора Лещенка, начальників районних відділів НКВД Степанюка, Баранівського, Горбаченка, Аврамова, П'ятковського...

— Та і що з того? — перебив його секретар райкому. — Були перегини в роботі, то партія їх і виправила...

— Ага, — кашляючи, реготав Хоменко, — виправила! Одслужили своє — та й у собачу клітку... Так і з вами буде: одробите, повісять вас догори ногами — та й злуплять шкуру живцем!

Овчаренко нагнув голову й мовчки рушив до нього, та Белоков застеречно підняв руку.

— Легше... легше, товаришу капітане! Мені із цим матеріалом ще працювати... не ясно, да?!

— Єдине, — хрипів Хоменко, не звертаючи ні на кого уваги, — єдине, чого мені шкода, то це цієї землі! І ви здохнете, і хазяїн ваш сконас, і партію вашу чорти в пекло потягнуть, що і згадки не буде про неї... але того, що ви накоїли, буде не поправити!..

Белоков зиркнув на дорогу.

— О, — сказав він, — вже вояки заметушилися!

— Справді, — озирнувся секретар райкому. — Значить, по машинах, товариші!

До вогнища підбіг сержант.

— Блокпост знято, — доповів він. — Дорога вільна.

— Спасибі за службу, сержанте! — сказав Белокооров. І до конвоїра: — Зека посадити поруч зі мною. Ти, товаришу Овчаренко, поїдеш у другій машині.

— Нащо тобі цей петлюра під боком, товаришу Белокооров? — поспитався Овчаренко.

— Хочу второпати, чим дихає люд у цім краю... — сказав Белокооров, залазячи за міліціонером до авта. І до Хоменка: — То, кажеш, повстанчком тут був, еге?

— Ех, начальнику, — прохрипів той, вмощуючись коло нього на сидінні, — тут таке коїлося! Якби не той НЕП та не амнеція, не вдержалася б ваша власть у сім краю...

— От же ж контрреволюція!.. — посміхнувся краєм рота Белокооров. І до шофера: — Поганяй.

Двигун заревів, умить сягнувши найвищої ноти; темрява за шибамии авта, переснована палахкими відблисками багаття, посунулася назад; дорога побігла під колеса, все почало зсуватися йому в очах, неприродно викривлюючись та ламаючись, наче у рурці калейдоскопа, світ зробився німий, наче стрічка чорно-білого кіна, ось по ньому одна за одною хутко побігли довгі поземні басамиги, — і в тому мерехтінні, в тому вировиську перед Белокооровим знову поплив шлях в ополонках замерзлих калюж і пилюга, яку гнало холодним вітром...

За старого режиму ще якось велося. Бідно ми жили, але ніколи не сварилися, хоч мешкало в хаті чотирнадцять душ. Пам'ятаю, пошлють мене мати до крамниці, то я на одну копійку і перцю куплю, і лаврових листочків, і соли, — ото такі гроші дорогі були! Хто робив, той і мав. А головне, радість була в людей. Ніколи вже

так не співало село, як за старого режиму. І вже ніколи таке людне воно не було, як тоді. І жида в ньому жили, і ляхи, й цигани — зараз і пам'ять про той люд пропала! Про українську справу мало хто уявлення мав: слово «Україна» було тільки в піснях, а про Шевченка балакали, наче то був маляр з Лисянки, що захтів стати козацьким гетьманом. А що за ярмарок у нас збирався по неділях — від коловороту до вигону й не потовпишся! Прадід мій, який ще Гонту із Залізняком зазнав, казав, що село спершу було слободою, та ніяк не могло заселитися, бо верстов за десять був Чорний шлях, яким ходила орда. Налетять було татаре, хати попалять, а людей у бран позаймають. А як звоювала москва Крим і під себе загарбала, припинилися ті походи і за сто год населення в Україні у двадцять разів зросло! Одне тільки недобре було: людей наплодилося багацько, а землі на всіх не вистачало.

Через те й революція сталася.

...

Далі — у повній книжці «Там, де немає пітьми».

nashaknyga.com.ua